

Amaliyotda talabalarga manzara ishlash jarayonida mayda bo`laklariga ahamiyat berib ishlashni o`rgatish

O`taboyev Baxtiyor Safarovich

A.Qodiriy nomidagi JDPI, Tasviriy san`at va muhandislik grafikasi

o`qituvchisi, Jizzax, O`zbekiston

e-mail: utaboyevbaxtiyor@gmail.com

***Annotatsiya.**Manzara etyudlarini ishlashga o`tishdan oldin, naturaning umumiy ranglar munosabatini tasvirlashga qisqa vaqtli etyudlarni ishlash zarur. Manzara ishlashga oid bir qancha fikrlar bayon etilgan.*

***Kalit so`zlar:** Manzara, etyud, ranglar gammasi, politra, rang tusi*

***Annotation.**Before moving on to landscape studies, it is necessary to conduct short-term studies to describe the general color relationship of nature. Here are some suggestions on how to look or get an appointment for landscaping.*

***Keywords:** Landscape, etude, color gamut, polytra, hue*

Mazmun jihatdan ancha murakkab va uzoq davomli manzara etyudlarini ishlashga o`tishdan oldin, naturaning umumiy ranglar munosabatini tasvirlashga qisqa vaqtli etyudlarni bajarish bilan, masalan, arralangan daraxt tanasining bir bo`lagi yoki bir necha toshlar, osmondagi bulutlar to`plami kabilarni ishlash zarur. Ranglar dog`i o`z-o`zidan narsa yoki obyektning aniq shakllarisiz bezakli tasvirdan boshqa hech narsani ifodalamaydi.«Tabiatni to`laqonli tasvirlash va uning go`zalligini ko`rsatish uchun – deydi T. Russo – daraxtlar yerda mustahkam turishi, ularning shoxlari esa oldinga intilishi, qolgan qismi polotno ichiga kirib ketgandek tuyulishi, xuddi tomoshabin daraxtni atrofida aylanib o`ta oladiganday tasavvur qilishi kerak. Har bir bo`yoq surtmasi shunchaki yuzaki qo`yilmasdan, xar bir surtma yaxlit bo`lishi va biron-bir narsani aniq ifodalashi kerak». Etyudda aniq obyektlarni tasvirlash ishi naturadagi manzara va muhit detallaridagi asosiy rang munosabatlarini aniqlashdan boshlanadi. Keyin esa obyekt shakli, uning hajmi va h.k. astoydil ishlab chiqiladi. Bularning hammasi yoritilishning umumiy kolorit holatini to`g`ri hisobga olib rang bilan hal qilinadi. Manzarani tasvirlashda tabiatni sinchiklab o`rganishni talab qiladi. Har bir daraxt alohida o`zining xarakterli tuzilishiga ega.

Tabiatni turli holatlarda, ko`katlar bilan butalar, har xil daraxt turlarining xarakterli xususiyatlarini rang bilan tasvirlashni o`rganish uchun naturadan juda ko`p etyudlar bajarish kerak. Manzaraning obyektlarini bo`yoqlar orqali tasvirlash bilan barobarida qalam bilan ularning murakkab shaklini chizish ham zarur.

Manzaraning alohida obyektlarini va mayda bo`lak ishlanmalariga qaratilgan mashqlarni bajarish bilan bir qatorda ochiq havoda qator natyurmortlar bajarilsa yaxshi bo`ladi. Plenerda (quyoshda, soyada va h.k.) yoritilish sharoitiga qarab natyurmortni joylashtirib, qator mashqlarni bajarish maqsadga muvofiqdir.

Daraxt soyasiga qo`yilgan natyurmort osmon va daraxt yaproqlari reflekslari ta`sirida o`zgacha ko`rinadi.

Yashil yaproqlar va ko`k osmon – bu ikki rang natyurmortning barcha ranglar qatorini belgilaydi. Bunday natyurmortga misol tariqasida A.A. Plastovning «Yoz» kartinasini ko`rish mumkin. Daraxt soyasida qiz bilan ayol tasvirlangan. Osmondan kumushsimon sovuq rang, soyalari esa yashilroq ranglarga ega.

Ko`pgina aks va shu`lalar mavjudligi tufayli bulutli ob-havoda yorug`-soylar o`z kontrastligini yo`qotadi va yengil tashqi ko`rinishlari va yumshoq soyalari bilan fazoviy muhitni yaratadi.

Shakllarni modellashtirish shunday amalga oshiriladiki, har bir narsa hajmini va materialligini umumiy yoritilish va muhit ta`siri natijasida paydo bo`lgan nozik ranglar bilan ko`rsatiladi.

Bulutli ob-havoda koloritni xarakterli holatini A.A. Plastovning «O`rim» kartinasining natyurmort qismida ko`rish mumkin. Kartinadagi voqea bulutlar bilan qoplangan tush vaqtida sodir bo`lgan. Natyurmortdagi narsalarning yorug`-soyasi bir-biridan kam farqlanadi. Kechki yoritilish holatidagi natyurmort rangtasviri misolida rassomni boshqa «Traktorchilarning kechki ovqati» asarida ko`rish mumkin. Narsalarning yoritilgan qismi qizil, to`q sariq ranglar bilan, soyalari esa quyuq to`q ranglarda tasvirlangan. Kartinada keskin ranglar gammasi o`yini tasvirlangan bo`lib, asar nihoyatda jozibali yaratilgan.

Manzarali rangtasvirning keyingi bosqichida ko`p seansli davomli etyud mashqlari bo`lib, ilgari o`zlashtirilgan nazariy qoidalarni eslash, amaliy ko`nikmalarni qo`llash hamda yangilarini o`zlashtirish kerak.

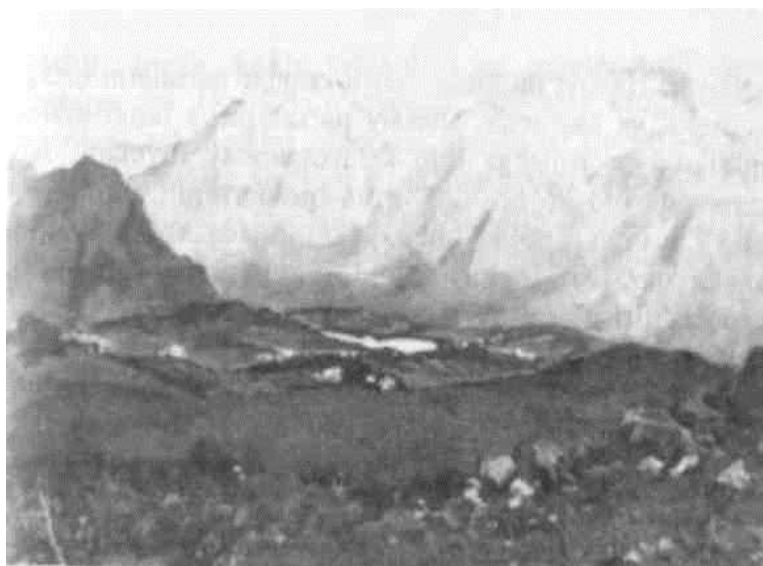
Uzoq vaqtli etyudlarda shakllar puxta ishlanishi bilan farqlanishi kerak. Ularni bajarish vaqti 2-4 soatdan (bir seansli) bir necha o`n soatgacha (ko`p seansli), davom etishi mumkin. Ko`p seansli etyud quyoshda ham, bulutli ob-havoda ham belgilangan bir vaqtda bajarilishi lozim.

Manzara mazmuni uning hayotiy mavzusi naturaning yaxlit ko`rinishi plastik-kompozitsiya munosabatlarida ham, koloritda ham asosiy aniqlash kompozitsiyaning ajralmas qismidir. Shuning uchun davomli etyud bajarish jarayonida kompozitsiya syujetini puxta o`ylash, tahlil etish va uni tasvirlash muhimdir. Tasvirlash tekisligida obyektlar va narsalar joylashuvini mukammal tasavvur qilish zarur. Manzara obyektiga yaqinlashib yoki uzoqlashib joy xususiyatlarini o`rganish, ko`rish nuqtasini topish mumkin. Kompozitsiyada

osmon bilan yer va boshqa obyektlar orasidagi munosabatlarni aniqlash juda ham muhimdir.

Naturadan manzara kompozitsiyasini yaratish, natyurmort qo'yilmalari uchun narsalar tanlash bilan ayrim o'xshashlikka egadir. Etyud kompozitsiyasini yaratishda rassom chuqur fikrlashi, joyni tanlay bilishi, perspektiva qoidalariga amal qilishi va eng muhimi fazoviy kenglikni mohirona tasvirley olishi zarur. Manzara mavzusini tanlashda did, badiiylik va kompozitsiyani asarda maromiga yetkazib tasvirlash, rang va tus munosabatlarida ishni yaxlit yakunlay olish rassomning professional mahoratiga bog'liq.

Ma'lumki, narsalar katta masofada hajmliligini, relefligini yo'qotib siluetli tekislik xarakteriga ega bo'ladi. Old ko'rinishdagi narsalar ancha hajmli, soya-yorug'i kontrast bo'lib ko'rinadi. Yaqinda joylashgan yashil dala masofa uzoqlashgan sari yashil rangdor bo'yog'i asta-sekin moviyga o'tadi. Olisdagi to'q narsalar ochroq va ko'kintir bo'lib ko'rinadi. Quyosh nurida bulutlar va uzoqdagi qorli tog` cho'qqilari ham qizil to'qsariq ranglarga kiradi.

O'.Tansiqboyev. «Oqshom pallasi».

Tuman, chang yoki tutun bilan to'yingan fazoda narsalarning siluet aniqligi pasayadi. Toza havoda masofadagi shaklning aniq tashqi ko'rinishining ozigina o'zgaradi.

Old ko'rinishlarni tasvirlashda narsalarning shaxsiy ranglari uzoqdagilarda esa – shartli rang muhim o'rinni egallaydi. Havoyi muhitda shartli ranglar narsalarni uzoqlashtiradi va aksincha, shaxsiy narsalarning rangi ularni xuddi old ko'rinishga olib kelayotganday tuyuladi. Ish jarayonida old ko'rinishga biron-bir narsani «yaqinlashtirish» zaruriyati bo'lsa uncha lokallik (narsa) mohiyatini rangga qaratish lozim. Etyudning qandaydir qismini «uzoqlashtirish» zaruriyati tug'lsa unda shartli ranglarni qo'llash kifoya.

Fazoviy sifatlarni aniqlashda zarur mashqlar bo`lib mavzuli manzarani ochiq fazoviy olislari bilan tasvirlash, masalan, tog`lardagi ko`p ko`rinishli dara yoki egri-bugri ariqli vodiy va old ko`rinishda daraxtli o`rmon va bir necha daraxtlar ko`rinishi bilan o`tloq (ko`kalamzor) xizmat qiladi.

Uzoq ko`rinishdagi och-to`qligi va rang tusini to`g`ri aniqlash uchun hammasini yaxlit ko`rib mayda qismlarga e`tibor bermasdan qarash muhimdir. Faqat shundagina old, o`rta va olis ko`rinishdagi rang farqlarini to`g`ri aniqlab tasvirlash mumkin.

«Havoni tasvirlashda, – deydi A.A. Deyneka – ayniqsa old ko`rinishni uzoqdagiga nisbatan munosabatlarini aniqlab va to`g`ri yetkazilishi muhimdir, shundagina rangtasvir o`z yechimini topadi, asarda havoyi muhit holatini to`g`ri tasvirlashga erishiladi».

Plener rangtasvirining boshlang`ich ta`lim bosqichida qisqa vaqtli va uzoq davomli etyudlar bajariladi.

Keyinchalik esa manzara etyudlari ishlash jarayonida tabiatning nozik holatini tasvirlashga harakat qilish zarur.

Tasvirlash mobaynida rassom tabiatning nozik o`zgarishlarini kuzatar ekan o`z hissiyotini bo`lajak asarda ko`rsatishga harakat qiladi.

Demak, naturada asosiy rang dog`larni umumiy va katta rang munosabatlarini to`g`ri topish va mohirona tasviray olish rangtasvirning muhim asosidir. Shular asosida manzara obyektlarining mayda bo`laklarining nozik farqlanishlari amalga oshiriladi. Tabiat bo`yoqlari haddan tashqari rang-barang. O`t-o`lanlar, ko`kat va daraxtlar yashil rangda. Lekin tabiatdagi bu ranglar turli-tuman tuslarga ega. O`tloqda o`sayotgan maysalar, kuzgi bug`doy ekinlari, sabzavotlar, daraxtlarni har xil turlari –hammasi ham o`ziga xos yashil rangdagi tusga ega. Tabiat o`ta nozik, ana shu o`ziga xos xususiyatlarni manzara etyudida tasviray bilish rassomdan juda katta bilim, malaka va tinmay izlanishni talab etadi.

Quyida manzaradan rasm ishlashda nimalarga e`tibor berish kerakligi haqida fikrlar yuritimiz:

1. Etyud bajarish vaqtida rassom yorqin ranglarda kiyingan bo`lsa palitra va kartina tekisligiga kuchli reflekslar tushishi aniq. Kuchli quyoshli yoritilishda bu ranglar, reflekslar palitradagi bo`yoqlarni to`g`ri qabul qilishni qiyinlashtiradi va etyudning rangli gammasini o`zgartirib yuboradi. Bunday holatda etyud kiyim rangiga qo`shimcha umumiy rangni orttiradi va albatta, naturani haqqoniy tasvirlashga xalaqit beradi. Shu sababli etyudlarni daraxt soyasi yoki devor yonida tasvirlash mumkin emas, chunki palitrada, qog`oz yoki matoga osmonning ko`kimsir yoki daraxt yaproqlaridan yashil ranglar tushib ishni o`zgartirib yuboradi. Quyoshli kunda etyudni soyabon tagida bajarish lozim. Mato va palitrada quyosh nurlari tushmasligi kerak.

2. Oq nur bilan yoritilgan qizil buyum quyosh nurining qisqa to`lqinli qismini o`ziga yutadi, o`zi aks ettirgan qizil rangga tegishli to`lqinlar bundan mustasno. Qizil yorug`lik bilan yoritilgan qizil buyum, intensiv qizil bo`lib qabul qilinadi. Bu narsa qizildan tashqari, boshqa rang bilan yoritilsa, xira-zarg`aldoq, jigarrang yoki qoramtir bo`lib qabul qilinadi.

Kumushsimon rangdagi manzarani (ayniqsa zangori rangdagini) sovuq tusdagi yoritilishda namoyish qilish mumkin. Impressionistlarning nozik-zangori ranglari bunday yoritilishda ancha to`qroq va neytral bo`lib ko`rinadi.

3. Etyudda rang va tus munosabatlari masalasini aniqlashda tayanch bo`lib xizmat qiluvchi dastlabki moybo`yoq variantlari yoki akvarel bo`yoqlari aralashmasi yordam berishi mumkin.

Manzaraning asosiy obyektlariga ma`lum tus va rang munosabatlariga mos bo`yoqlar aralashmasini palitrada tayyorlab olinadi. Bu esa o`z navbatida etyudda umumiy yaxlit koloritning oson topilishiga zamin hozirlaydi.

N.N. Volkov naturadan katta o`lchamdagi qog`ozga etyudni akvarel bo`yoqlari bilan bajarish tajribasini quyidagicha yozadi: «Men tutunsimon sariq uzuq-yuluq osmonni va quyuc to`q yashil suvni tasvirladim. Asosiy masala uchta rangni tanlab olish: suv, narsalar va osmon. Tanlov kuchli uchlikni yaratsa-yutuq. Tanlangan uchlikka bo`yoqlarni kosachalarda g`amlash kerak.

Bo`yoqni biroz ko`proq tayyorlash zarar qilmaydi. Chunki qayta tayyorlangan bo`yoq xuddi o`ziday bo`lmaydi».

I.E. Repinning o`quvchisi M.N.Toidze ustozini libossiz qiyofasi etyudini ishlashi haqida o`zining hotiralarida shunday yozadi: «U birdaniga asosiy to`q tusda ishni boshlardi: «Bo`yoq bilan emas, balki gavidani «dog`chalar» bilan tasvirlash zarur deb uqtirardi». Uning palitrasida o`rtacha quyuclikdagi asosiy qorishma yarim tus bo`lardi. Zaruriyat tug`ilishi bilan unga goh qizilni, goh boshqa bo`yoqlarni aralastirib ishni davom ettirar edi».

K.A. Korovin ham asosiy ranglarni palitrada oldindan aralastirib so`ng ularni matoga o`tkazardi. «Ishni eng toza to`q joylaridan boshlashni yaxshi ko`raman», – derdi u. Bu esa ishingizda oq rangni ko`p ishlatishga yo`l qo`ymaydi. Korovin ustaxonasida o`quvchilari baxmal matoda yalang`och modelni tasvirlash mashg`ulotlarida qatnashgan B.V. Ioganson shunday eslaydi: palitrada qora bahmal tusini qararoq qilib tayyorlagan: toza holatda berlin lazuri, to`q kraplak va hind sariq bo`yog`iga o`xshash tiniq bo`yoq lok ular tarkibiga kiradi. Keyin esa palitrani o`zida u qora barxatni atrofidagi barcha tuslarni topayotib turli materialni soyadagi qismlarini va sochning soya bo`lagini topganki u kamerton kabi rang palitrasida jamlangan...»

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdirasilov S., Tolipov N. Rangtasvir. T.: «Bilim», O'MKXTM, 2005.
2. Boymetov B., Abdirasilov S. Chizmatasvir. T.: «G'.G'ulom nomidagi nashriyot-manbaa ijodiy uyi», 2004.
3. Abdirasilov S., Tolipov N., Oripova N. Rangtasvir. T.: O'zbekiston, 2006.
4. Xudoyberdiyev, M. (2021). “Manzara rangtasvirini” o ‘qitishda talabalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning usullari. Журнал музыки и искусства, 2(2).
5. Жабборов, А. Ж., & Пардаев, Б. А. (2020). Обучение в рамках технологического и трудового образования. Научное знание современности, (1), 19-22.